

حشر حیوانات

پرسش: مراد از **حشر** حیوانات در آیه ی: «و اذا أَلُوْخُوْشُ حُشِرَتْ» چیست؟ آیا حیوانات نیز حشر و سؤال و جواب دارند؟

فهرست مندرجات

- ۱ - معنای لغوی حشر
- ۲ - معنای اصطلاحی حشر
- ۳ - معنای وحوش
- ۴ - رستاخیز حیوانات
- ۵ - شعور و علم حیوانات
- ۵.۱ - شعور حیوانات در آیات
- ۵.۲ - شعور حیوانات در روایات
- ۶ - شباهت حشر حیوانات با حشر انسان
- ۷ - بانویس
- ۸ - منع

معنای لغوی حشر

حشر در لغت به معنای جمع کردن
[۱] قرشی، سید علی اکبر، قاموس قرآن، ج ۲، ص ۱۴۵.
است و در آیه ی «ذَلِك حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرٌ»،
[۲] ق/سوره ۵۰، آیه ۴۴.
آن، جمع کردنی است که بر ما آسان است. به همان معنا به کار رفته است.

معنای اصطلاحی حشر

معنای حشر در اصطلاح شرع، عبارت است از: جمع آوری **خداوند** خلائق را در **قیامت**، جهت **محاسبه** و سؤال و جواب. «از **خدا** بترسید و بدانید که (روزگاری) به حضور او گرد می‌آیید».
[۳] بقره/سوره ۲، آیه ۲۰۳.

معنای وحوش

وَحُوش جمع "وحش" به معنای حیوانات وحشی در مقابل اهلی است.
[۴] قاموس قرآن، ج ۷، ص ۱۸۹.
و حیواناتی که با **انسان** انس ندارند وحشی خوانده می‌شوند.
[۵] مفردات راغب، ص ۵۱۵، ماده ی وحش.

رستاخیز حیوانات

این موضوع از مسائل اختلافی متکلمان و **مفسران** است. بعضی معتقدند که چون حساب و سؤال و جواب، خاص مکلفان است و چون حیوانات **مکلف** نیستند، پس رستاخیزی برای حیوانات نیست. و حشر هر حیوانی، **مرگ** آن است. غیر از **جن** و انس که به قیامت موکول می‌گردد. و در مقابل، اکثر دانشمندان قایل اند که همه ی حیوانات دارای شعورند و در قیامت محشور می‌شوند و به نسبت درک و شعورشان مورد بازخواست قرار می‌گیرند.

آیات و روایات زیادی وجود دارد که دلالت بر **شعور** و علم حیوانات می‌کند. ضمن آن که تجارب و علم روز انسانی نیز مؤید همین ادعاست.

← شعور حیوانات در آیات

از میان آیات قرآن کریم می‌توان به داستان فرار کردن مورچگان از برابر لشکر سلیمان،

[۶] [نمل/سوره ۲۷، آیه ۱۸.](#)

داستان آمدن هدهد به منطقه "سبا در یمن" و آوردن خبرهای هیجان انگیز برای سلیمان،

[۷] [نمل/سوره ۲۷، آیه ۲۲.](#)

شرکت پرندگان در مانور [حضرت سلیمان](#)

[۸] [نمل/سوره ۲۷، آیه ۱۷.](#)

و حرف زدن پرندگان با یکدیگر و افتخار سلیمان به این که خداوند زبان پرندگان را به او آموخته است.

[۹] [نمل/سوره ۲۷، آیه ۱۶.](#)

اشاره کرد که همگی دلالت بر شعوری بالاتر از **غریزه** برای حیوانات دارند. یا این که قرآن می‌گوید: «همه‌ی موجودات، [تسبیح](#) گوی خدایند ولی شما نمی‌فهمید».

[۱۰] [اسری/سوره ۱، آیه ۴۴.](#)

از نظر [علامه طباطبائی](#)، این آیه بهترین دلیل است بر این که منظور از تسبیح موجودات، تسبیح ناشی از علم، و به زبان فال است، چون اگر مراد زبان حال موجودات و دلالت آنها بر وجود صانع بود، دیگر معنا نداشت بفرماید: شما تسبیح آنها را نمی‌فهمید.

[۱۱] [تفسیر المیزان، ترجمه، موسوی همدانی، ج ۱۷، ص ۵۷۹.](#)

← شعور حیوانات در روایات

در برخی روایات، برای بعضی حیوانات مقاماتی بیان شده، مثل شتری که سه بار به مکه رفته باشد، اهل [بهشت](#) است.

[۱۲] [العروسی الحوزی، تفسیر نورالثقلین، ج ۱، ص ۷۱۵، ح ۶۸.](#)

و با [امام سجاد](#) (علیه السلام) فرمود: «شتری که هفت سال در صحرای [عرفه](#) باشد، از حیوانات بهشتی است».

[۱۳] [تفسیر نورالثقلین، ج ۱، ص ۷۱۵، ح ۷۰.](#)

این گونه روایات نیز دلالت بر شعور و درک حیوانات دارد و گرنه اعطای مقام و منزلت برای آنان معنا و مفهومی نخواهد داشت و از حیث تجربی و علمی مشاهده می‌کنیم که عموم حیوانات به سود و زیان خود آگاهند، و دوست و دشمن خویش را می‌شناسند، و از خطر می‌گریزند و به منافع خود روی می‌آورند و یا تعلیم‌پذیر و مستعد برای انجام مأموریت‌های گوناگون اند.

شبهات حشر حیوانات با حشر انسان

از آیات و روایات به روشنی استفاده می‌شود که حیوانات نیز همانند انسان چون دارای درک و شعوراند، اگرچه در مرتبه‌ی پایین‌تر و به اندازه‌ی خود، پس به همین ملاک که ملاک حشر و بازگشت انسان به سوی خداست، آنها نیز دارای حشر و بازگشتشان به سوی خداست. از جمله آیاتی که مورد تمسک واقع شده، همین آیه‌ی شریفه‌ی «و اذا الوحوش حُشِرَت»

[۱۴] [تکویر/سوره ۸۱، آیه ۵.](#)

است که گفته‌اند: مراد از آن، جمع شدن حیوانات در روز قیامت است. اگرچه بعضی گفته‌اند: این آیه، راجع به مقدمات قیامت و ابتدای فناء عالم است،

[۱۵] [تفسیر نمونه، ج ۲۶، ص ۱۷۳ - ۱۷۴.](#)

ولی بسیاری از مفسران با توجه به آیه‌ی شریفه‌ای که می‌گوید: «هیچ جنینده‌ای در زمین نیست و نه هیچ پرنده‌ای که با دو بال خود پرواز می‌کند، مگر این که آنها هم اُمت‌هایی چون شمایند. ما در این کتاب، هیچ چیز را فروگذار نکردیم، سپس همگی به سوی پروردگارشان محشور می‌گردند».

[۱۶] [انعام/سوره ۶، آیه ۳۸.](#)

، قول حشر حیوانات در قیامت را تقویت می‌کنند. گرچه در همین آیه در مورد تشبیه حیوانات به انسان، (أُمَّمٌ أُمَّثَلُكُمْ)، برخی بر این باورند که منظور این است که آنان (حیوانات) بسان شما آفریده‌ی خدای یکتا هستند و هر کدامشان نشان و دلیل بر [قدرت](#) و عظمت و [علم](#) و [حکمت](#) آفریدگار خویش‌اند.

[۱۷] [طبرسی، تفسیر مجمع البیان، ج ۴، ص ۴۸.](#)

به باور برخی دیگر، منظور این است که آنها نیز بسان شما انسان‌ها در موضوع [تغذیه](#)، پوشش، خواب و بیداری و راهیابی به چگونه زیستن، نیازمند تدبیرگری فرزانه‌اند تا خطوط زندگی شایسته و بایسته را برای آنان ترسیم نمایند.

[۱۸] [تفسیر مجمع البیان، ج ۴، ص ۴۹.](#)

عده‌ی بسیاری با توجه به ادامه‌ی آیه، «ثم الی ربهم یحشرون»، می‌گویند: منظور این است که آنها (حیوانات) بسان شما می‌میرند و پس از مرگ دگر باره برانگیخته می‌شوند و به سوی پروردگارشان محشور خواهند شد.

[۱۹] [تفسیر مجمع البیان، ج ۴، ص ۴۹.](#)

همین معنا مورد تأیید روایات اسلامی نیز قرار گرفته است. از جمله از [ابودر](#) نقل شده که می‌گوید: "ما خدمت [پیامبر اکرم](#) (صلی الله و علیه و آله) بودیم که در پیش روی ما دو بز به یکدیگر شاخ زدند، پیغمبر (صلی الله و علیه و آله) فرمود: می‌دانید چرا اینها به یکدیگر شاخ زدند؟ حاضران عرض کردند: نه، پیامبر (صلی الله و علیه و آله) فرمود: "ولی خدا می‌داند چرا، و به زودی در میان آنها داوری خواهد کرد".

[۲۰] [تفسیر مجمع البیان، ج ۴، ص ۴۹.](#)

[۲۱] [تفسیر نورالثقلین، ج ۱، ص ۷۱۵، ح ۶۹.](#)

و در روایتی از طرق اهل تسنن از پیامبر (صلی الله و علیه و آله) نقل شده که در تفسیر این آیه فرمود: "خداوند تمام این جنبندگان را روز قیامت بر می‌انگیزاند و **فصاص** بعضی را از بعضی می‌گیرد، حتی فصاص حیوانی که شاخ نداشته و دیگری بی جهت به او شاخ زده است از او خواهد گرفت.

^{۱۲۱} مجد رشید رضا، تفسیر المنار، همان، ج ۷، ص ۳۲۶.

^۹ ^{۱۲۱} برای آگاهی بیشتر به بحارالانوار، ج ۷، ص ۳۵۳ تا ۳۷۷ مراجعه شود.

پانویس

۱. [↑](#) قرشی، سید علی اکبر، قاموس قرآن، ج ۲، ص ۱۴۵.
۲. [↑](#) ق/سوره ۵۰، آیه ۴۴.
۳. [↑](#) بقره/سوره ۲، آیه ۲۰۳.
۴. [↑](#) قاموس قرآن، ج ۷، ص ۱۸۹.
۵. [↑](#) مفردات راغب، ص ۵۱۵، ماده‌ی وحش.
۶. [↑](#) نمل/سوره ۲۷، آیه ۱۸.
۷. [↑](#) نمل/سوره ۲۷، آیه ۲۲.
۸. [↑](#) نمل/سوره ۲۷، آیه ۱۷.
۹. [↑](#) نمل/سوره ۲۷، آیه ۱۶.
۱۰. [↑](#) اسری/سوره ۱۷، آیه ۴۴.
۱۱. [↑](#) تفسیر المیزان، ترجمه، موسوی همدانی، ج ۱۷، ص ۵۷۹.
۱۲. [↑](#) العروسی الجوزی، تفسیر نورالثقلین، ج ۱، ص ۷۱۵، ح ۶۸.
۱۳. [↑](#) تفسیر نورالثقلین، ج ۱، ص ۷۱۵، ح ۷۰.
۱۴. [↑](#) تکویر/سوره ۸۱، آیه ۵.
۱۵. [↑](#) تفسیر نمونه، ج ۲۶، ص ۱۷۳ - ۱۷۴.
۱۶. [↑](#) انعام/سوره ۶، آیه ۳۸.
۱۷. [↑](#) طبرسی، تفسیر مجمع البیان، ج ۴، ص ۴۸.
۱۸. [↑](#) تفسیر مجمع البیان، ج ۴، ص ۴۹.
۱۹. [↑](#) تفسیر مجمع البیان، ج ۴، ص ۴۹.
۲۰. [↑](#) تفسیر مجمع البیان، ج ۴، ص ۴۹.
۲۱. [↑](#) تفسیر نورالثقلین، ج ۱، ص ۷۱۵، ح ۶۹.
۲۲. [↑](#) مجد رشید رضا، تفسیر المنار، همان، ج ۷، ص ۳۲۶.
۲۳. [↑](#) برای آگاهی بیشتر به بحارالانوار، ج ۷، ص ۳۵۳ تا ۳۷۷ مراجعه شود.

منبع

[اسلام کوئست](#).

رده‌های این صفحه : [حشر](#) | [قیامت](#) | [کلام](#) | [معاد شناسی](#)